

УДК 343.9:343.35:35.08

Галина Попадинець

Національний університет “Львівська політехніка”,
канд. філос. наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
popadynets2010@ukr.net

Вікторія Зубик

Національний університет “Львівська політехніка”,
студентка 4 курсу
Інституту права, психології та інноваційної освіти

ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД У СИСТЕМІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/law2022.35.374>

© Попадинець Г., Зубик В., 2022

Корупція є соціально-політичним явищем, яке зумовлене недосконалістю функціонування державних і суспільних інститутів. Це негативне явище проникає в усі сфери життя суспільства і здійснює негативний вплив на розвиток економічного, соціального і політичного життя в країні, є загрозою для національної безпеки та державності, несумісне з принципами демократичного, правового і соціального устрою. Необхідність безкомпромісної боротьби з корупцією в демократичній, правовій державі не потребує доведення.

Через низький рівень довіри суспільства до судів загальної юрисдикції та здійснення судової реформи створено Вищий антикорупційний суд, який став кінцевою ланкою в системі антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро України та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Законом України “Про Вищий антикорупційний суд” у 2018 р. вперше в Україні визначено засади організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності.

Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов’язаних із ними правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Вищий антикорупційний суд: здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом.

У створенні та діяльності Вищого антикорупційного суду є свої переваги та недоліки. До переваг науковці відносять пришвидшення строків розгляду апеляційних корупційних правопорушень, розвантаження судів загальної юрисдикції, прозорість розгляду кримінальних проваджень. Серед недоліків – незначна кількість проваджень, які підпадають під юрисдикцію НАБУ, процедура призначення на посаду судді антикорупційного суду та ін.

Водночас суспільство покладає неабиякі надії на те, що створений судовий орган допоможе посилити боротьбу з корупцією.

Ключові слова: корупція, правова держава, кримінальне правопорушення, законодавство, конкурсна комісія, громадська рада, система судоустрою, суд.

Постановка проблеми. На сьогодні корупція і далі залишається однією з найпоширеніших проблем в Україні. Вона проникла в усі сфери життя суспільства і здійснює негативний вплив на розвиток економічного, соціального і політичного життя в країні, є загрозою для національної безпеки та державності, причиною процвітання організованої злочинності, тероризму та інших загроз безпеки народу. Цей негативний феномен підриває утвердження та реалізацію принципів демократії, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина, гальмує економічний розвиток, знижує якість життя народу, є несумісним з демократією і правовою державою.

Для боротьби з корупцією на сьогодні створено кілька антикорупційних органів, зокрема і Вищий антикорупційний суд України. На сучасному етапі необхідність його створення та правового статусу залишається досить дискусійним питанням, оскільки є як прихильники, так і противники його формування та правового статусу. Думки науковців та практикуючих юристів розділилися, більшість висловлює своє невдоволення та не вірить у ефективність його діяльності, оскільки такі новостворені антикорупційні органи, як Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, не продемонстрували очікуваних результатів.

Аналіз дослідження проблеми. Досліджувані питання певною мірою стали предметом наукових пошуків і дискусій для таких вчених, як: Д. І. Амінов, Ю. О. Бусол, Б. М. Головкін, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, Д. С. Машлякевич, М. І. Мельник, О. В. Нестеренко, В. А. Тимошенко, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко та інші.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз діяльності Вищого антикорупційного суду України в системі антикорупційних органів, визначення переваг та недоліків його створення та функціонування.

Виклад основного матеріалу. Законом України “Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)” від 02.06.2016 р. продовжує здійснюватися реформа судочинства. У рамках цієї реформи внесено зміни до Конституції України щодо правосуддя, ухвалено нову редакцію Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 р., ліквідовано вищі спеціалізовані суди та реформовано Верховний Суд України, створено кілька антикорупційних органів, таких як: Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП), Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), Державне бюро розслідувань (далі – ДБР).

З усіх перелічених органів найбільшої уваги заслуговує саме Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС), оскільки у кримінальному провадженні роль судів є вирішальною. Суди приймають рішення про визнання чи невизнання особи винною у вчиненні протиправного діяння, призначають покарання, на відміну від органів, основним завданням яких є розслідування та збирання доказової бази. Поштовхом для створення ВАКС стали вимоги міжнародної світової спільноти та зобов'язання України перед ЄС.

Відомо також, що створення ВАКС, крім ЄС, активно підтримували США, Венеційська комісія, Організація економічного співробітництва і розвитку (далі – ОЕСР), Міжнародна антикорупційна консультативна рада (далі – МАКР), Transparency International, GRECO та ін. Утворенням ВАКС Україна продемонструвала міжнародному співтовариству реальну здатність активно протидіяти корупції, виконуючи не лише вимоги національного законодавства, але й втілюючи в національне за-

конодавство і судову практику норми міжнародних договорів та зобов'язань, таких як Конвенція ООН проти корупції, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією та Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, укладених у рамках Ради Європи.

Водночас зазначені зміни не спричинилися до істотного оновлення іміджу та збільшення довіри громадян до судової гілки влади.

На підтвердження, за підсумками стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні, проведеного у 2020 р., яке включало опитування підприємців, експертів та населення загалом, інших досліджень щодо стану, динаміки та поширення корупції в Україні, а також за результатами аналізу ефективності реалізації антикорупційної політики найбільш пріоритетним напрямом боротьби з корупцією і для бізнесу (57 % респондентів), і для населення України (52 % респондентів) є очищення від корупції судової системи. Для населення України наступними за пріоритетністю є охорона здоров'я (38 %), поліція і прокуратура (37 %), державний сектор економіки (27 %), податкова і митна сфери (25 %), а також фінансування партій та передвиборчих кампаній (21 %). На думку представників бізнесу, найбільш пріоритетними напрямками у протидії корупції є: поліція і прокуратура (41 %), податкова і митна сфери (32 %), фінансування партій та передвиборчих кампаній (25 %), охорона здоров'я (24 %), оборона і безпека (23 %) [1, с. 5].

Законом України “Про Вищий антикорупційний суд” від 07.06.2018 р. [2] вперше в Україні визначено засади організації та діяльності ВАКС, спеціальні вимоги до суддів суду та гарантії їх діяльності.

Згідно із зазначеним законом, ВАКС є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України та здійснює правосуддя у кримінальних провадженнях стосовно корупційних правопорушень як суд першої інстанції та апеляційної інстанції [2]. Юрисдикція суду поширюється на всю територію України.

До складу суду належать 38 суддів. Суд першої інстанції – 27 суддів (6 колегій по 3 судді в кожній) і 9 слідчих суддів. У Апеляційній палаті 11 суддів (4 колегії по 3 судді в кожній).

Слідчі судді здійснюють, у порядку проваджень КПК України, судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. До компетенції колегій належить розгляд кримінальних проваджень по суті. Апеляційна палата переглядає судові рішення слідчих суддів та суду першої інстанції.

ВАКС здійснює розгляд кримінальних проваджень щодо 23-х складів злочину, вчинених спеціальними суб'єктами за ст. 191, 210, 262, 320, 357, 364, 368, 368-4, 369, 369-2 КК України, які належать до категорії тяжких та особливо тяжких, та розглядає провадження, пов'язані з кримінальними правопорушеннями, які підслідні НАБУ під процесуальним керівництвом прокурорів САП. Наприклад, кількість кримінальних проваджень щодо таких правопорушень у 2020 р. становила 194, або 83 % від усіх справ суду. Кількість осіб, які обвинувачуються у вчиненні тяжких й особливо тяжких злочинів, – 403, або 88 % усіх обвинувачених у кримінальних провадженнях ВАКС [3].

Упродовж 2020 р. набрали законної сили судові рішення щодо 31 особи, з яких 10 осіб засуджено, а стосовно 21 особи матеріали кримінального провадження закрито [3].

Як зазначається в Аналізі здійснення судочинства ВАКС у 2020 р. (як судом першої інстанції), ухвалення такої кількості судових рішень про закриття кримінальних проваджень обумовлене, серед іншого, визнанням неконституційною ст. 366-1 КК України (декларування недостовірної інформації) Рішенням Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27.10.2020 р. Так, у 2020 р. після ухвалення вказаного рішення ВАКС закрито 13 кримінальних проваджень за цією статтею, ще 2 провадження закрито в частині обвинувачення за ст. 366-1 КК України [4].

Суб'єктний склад засуджених осіб, вироки щодо яких набрали законної сили у 2020 р., за наявними на момент вчинення злочину є таким: 2 суддів; 2 народних депутатів; 3 адвокатів; 2 керівників підприємств; 1 особа, яка здійснювала іншу діяльність. До 6 осіб, обвинувальні вироки щодо яких набрали законної сили у 2020 р., застосовано покарання у вигляді штрафу, 4 особи звільнено від відбування покарання з випробуванням [3].

Додаткові міри покарання, згідно із зазначеними вироками ВАКС, було застосовано до 6 осіб: 5 осіб позбавлено права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, на 1 особу накладено штраф.

Станом на 1 січня 2021 р. в провадженні ВАКС перебувало 175 кримінальних проваджень стосовно 388 осіб [3].

Проте суспільству цікавим є саме кінцевий результат, тобто кількість покараних осіб і коштів, повернутих до державного бюджету. У Національній доповіді НАЗК щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2020 р. не вказано, що були рішення про застосування конфіскації чи спецконфіскації, а лише зазначено, що у 2020 р. у справах, які розглядає ВАКС, надійшло 477 193 004 грн у вигляді застави, як запобіжний захід [3].

Науковці та практикуючі юристи наголошують на тому, що у створенні та діяльності ВАКС є свої переваги та недоліки.

Однією з основних переваг є те, що такі суди, фактично, будуть працювати лише на один орган, а саме на НАБУ. Позитив у тому, що така співпраця значно пришвидшить строки розгляду корупційних правопорушень.

Наявність суддів в одній інстанції забезпечить ефективний і швидкий розгляд таких процесуальних питань, як взяття під варту та арешт майна, а виділення Апеляційної палати ВАКС пришвидшить строки розгляду апеляційних проваджень, зекономить час і кошти та розвантажить суди загальної юрисдикції.

Дехто з правників вважає, що участь міжнародних експертів у розробленні законопроекту щодо створення ВАКС забезпечить прозорість розгляду кримінальних проваджень та функціонування суду загалом.

Серед недоліків діяльності ВАКС більшість вказують на незначну кількість проваджень, які підпадають під юрисдикцію НАБУ, що свідчить про недоречність та недоцільність створення окремого суду для їх розгляду.

Є. Желтухін зазначає, що однією із визначальних засад діяльності антикорупційного суду має бути обов'язкова можливість розгляду проваджень щодо антикорупційних правопорушень у трьох інстанціях, включаючи можливість оскаржити рішення у четвертій інстанції, оскільки це – конституційне право кожного громадянина, незалежно від виду вчиненого ним правопорушення. Порядок оскарження рішень суду щодо корупційних правопорушень має бути таким, як і порядок оскарження щодо інших, наприклад, вбивств чи крадіжок, однак у Законі України “Про Вищий антикорупційний суд” про це не йдеться [5].

Недоліком у створенні ВАКС, на думку більшості науковців, є процедура призначення осіб на посаду суддів антикорупційного суду, оскільки недостатньо в Україні кандидатів на посаду судді, які б відповідали таким завищеним вимогам. Проведення добору та призначення на посаду здійснюється винятково в порядку, встановленому законом про ВАКС, а не законом про судоустрій. Рішення щодо відповідності кандидата критеріям ухвалюється більшістю від спільного складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та членів Громадської ради міжнародних експертів, за умови, що за кандидата проголосували не менше половини членів останньої. Вища кваліфікаційна комісія суддів України не може відмовити у затвердженні результатів конкурсу, встановлених комісією, як і Вища рада правосуддя, що суперечить засадам судоустрою.

Цікавим моментом є те, що членами Конкурсної комісії можуть бути лише особи, які, крім бездоганної ділової репутації, високих професійних та моральних якостей, суспільного авторитету, мають мати значний досвід діяльності у сфері запобігання або протидії корупції.

Крім вищезазначених недоліків, необхідно вказати на факт порушення Конституції України. Зокрема, п. п. 1, 2, 5, 6 ч. 4 ст. 7 Закону України “Про Вищий антикорупційний суд” встановлені обмеження для кандидатів на посаду судді ВАКС.

С. Алексєєв вважає, що “формування складу суду, має відбуватися на рівних умовах і щодо суддів загальної юрисдикції і щодо суддів Антикорупційного суду України. Що в Україні не

слід створювати “елітні” суди та ставити одних суддів вище за інших. Не може один суд формуватися більш прозоро, а інший – навпаки. Формування будь-якого суду має здійснюватися на єдиних засадах: об’єктивності, неупередженості, прозорості. За його словами не існує об’єктивного об’єкту рунтування чому формування антикорупційного суду може якісно вирізнятися від формування інших судів” [6].

Враховуючи той факт, що антикорупційний суд – це не замкнена система, яка складається лише з двох ланок (НАБУ – Антикорупційний суд), С. Алексєєв звертає увагу на те, що створюючи суд винятково під НАБУ та САП, ми створимо суб’єкту підслідність і такий суд буде пов’язаний з суб’єктом розслідування, що природно створить тісні зв’язки між звинуваченням (НАБУ та САП) та судом. Вже з самого початку ВАКС буде налаштований на звинувачення і порушиться змагальність судового процесу, за яким і звинувачення, і захист повинні мати рівні права. Подібна однобокість суду може призвести до порушення конституційного права на захист та нових гучних позовів до ЄСПЛ проти України [6, с. 8].

І останнє, на чому варто наголосити, що задля забезпечення ефективності свого функціонування Антикорупційний суд повинен керуватися практикою Верховного Суду. Єдність судової практики має позитивно вплинути на антикорупційну систему правосуддя. Про це свідчить досвід провідних країн світу, таких як США та країн Західної Європи.

Висновки. Антикорупційний суд є кінцевою ланкою у ланцюгу антикорупційних органів. Суспільство покладає неабиякі надії на те, що цей судовий орган допоможе посилити боротьбу з корупцією. Тільки ефективна діяльність суду, невідворотність покарання та справедливі санкції за порушення антикорупційного законодавства будуть мати реальний ефект у зниженні рівня корупції в Україні та забезпечення зростання реального сектору економіки загалом. На сьогодні неможливо точно передбачити, чи стане Вищий антикорупційний суд дієвим органом і виправдає мету свого утворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020–2024 роки / Національне агенство з питань запобігання корупції. Київ, 2020. 40 с.
2. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України № 2447-VIII від 07.06.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.
3. Проект Національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2020 році Національного агенства з питань запобігання корупції. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf.
4. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2020 році (як судом першої інстанції) URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2020.pdf.
5. Желтухін Є. Особливий антикорупційний: монополізація правосуддя? URL: <http://alekseev.com.ua/wp-content/uploads/2017/02>.
6. Алексєєв С. Міжнародні стандарти правосуддя та Антикорупційний суд. *Юридичний вісник України*. 2018. № 10/11 (9–22 березня). С. 8.

REFERENCES

1. Zasady derzavnoyi antukoruptsiynoyi polituku v Ukraini (Antukoruptsiynaya strategiya) na 2020–2022 roku. (2020). [Principles of the state anti-corruption policy in Ukraine (Anti-corruption strategy) for 2020–2024] / Natsionalne agenstvo z putan zapobigannya koryptsyi. Kuiv. 40 p.
2. Pro Vustchuy antucoruptsiynuy syd : Zacon Ukrainu No. 2447-VIII vid 07.06.2018 r. [On the Supreme Anti-Corruption Court: Law of Ukraine No. 2447-VIII of June 7, 2018]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.
3. Proekt Natsionalnoyi dopovidi schodo realizatsiyi zasad antucoruptsiynoyi polituku v 2020 rotsi Natsionalnogo agenstva z putan zapobigannya koryptsyi [Draft National Report on the Implementation of the

Principles of Anti-Corruption Policy in 2020 of the National Agency for the Prevention of Corruption]. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf.

4 Analiz zdiysnennya sydochunstva Vustchum antucoryptsiynum sydom v 2020 rotci (yak sydom perchoi instanchiyi). [Analysis of the implementation of the proceedings by the Supreme Anti-Corruption Court in 2020 (as a court of first instance)]. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2020.pdf.

5. Zeltyxin, E. Osobluvuy antucoryptsiynuy: monopolizatsiya pravosyddyda? [Special anti-corruption: monopolization of justice?]. URL: <http://alekseev.com.ua/wp-content/uploads/2017/02>.

6. Alekseev, C. (2018). Miznarodni standartu pravosyddyda ta Antucoryptsiynuy syd. [International Standards of Justice and the Anti-Corruption Court.] Yurudchnui visnuk Ukrainu. No. 10/11 (March 9–22). P. 8.

Дата надходження: 01.08.2022 р.

Halyna Popadynets

Lviv Polytechnic National University,
Cand. philos.

Institute of Law, Psychologists and Innovative Education
popadynets2010@ukr.net

Victoria Zubyk

Lviv Polytechnic National University,
4th year student

Institute of Law, Psychologists and Innovative Education

SUPREME ANTI-CORRUPTION COURT IN THE SYSTEM OF ANTI-CORRUPTION BODIES OF UKRAINE

Corruption is a socio-political phenomenon caused by the imperfection of the functioning of state and public institutions. This negative phenomenon permeates all spheres of society and has a negative impact on the development of economic, social and political life in the country, is a threat to national security and statehood, incompatible with the principles of democratic, legal and social order. The need for an uncompromising fight against corruption in a democratic state governed by the rule of law does not need to be proven.

Due to the low level of public confidence in the courts of general jurisdiction and the implementation of judicial reform, the High Anti-Corruption Court was established, which became the final link in the system of anti-corruption bodies such as the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office.

The Law of Ukraine "On the Supreme Anti-Corruption Court" in 2018 for the first time in Ukraine defines the principles of organization and activity of the Supreme Anti-Corruption Court, special requirements for judges of this court and guarantees of their activities.

The Supreme Anti-Corruption Court is a permanent higher specialized court in the judicial system of Ukraine. Its task is to administer justice in accordance with the statutory principles and procedures of justice in order to protect individuals, society and the state from corruption and related offenses and judicial control over the pre-trial investigation of these offenses, respect for the rights, freedoms and interests of persons in criminal proceedings.

Supreme Anti-Corruption Court: administers justice as a court of first and appellate instances in criminal proceedings for offenses referred to its jurisdiction (jurisdiction) by procedural law.

The establishment and operation of the Supreme Anti-Corruption Court has its advantages and disadvantages. The advantages of the researchers include the acceleration of the terms of consideration of appellate corruption offenses, the unloading of courts of general jurisdiction, the transparency of criminal proceedings. Among the shortcomings are the small number of proceedings that fall under the jurisdiction of NABU, the procedure for appointing a judge of the anti-corruption court, and others.

At the same time, the society has high hopes that the establishment of a judicial body will help strengthen the fight against corruption.

Key words: corruption, rule of law, criminal offense, legislation, tender commission, public council, judicial system, court.